

Handlingsplan för kemikalier i Skåne 2017-2020

Inledning

Handlingsplan för kemikalier i Skåne

Skåne står inför stora utmaningar vad gäller att skapa en hållbar tillväxt. Det handlar dels om att hantera en ständigt pågående strukturomvandling i näringslivet, så att Skåne kan öka sin produktivitet och konkurrenskraft – dels att stimulera framväxten av ett hållbart näringsliv som tar sin utgångspunkt i att vårda värdefulla naturresurser och som genererar morgondagens lösningar för att skapa ett hållbart samhälle. I Skånes regionala utvecklingsstrategi, Det öppna Skåne 2030, lyfts miljö- och klimatfrågorna tydligt fram som viktiga förutsättningar för den regionala utvecklingen. En hållbar tillväxt i regionen förutsätter att vi också når miljömålen.

Handlingsplanen utgör ett viktigt verktyg för Region Skånes arbete inom miljö kvalitetsmålet ”Giftfri miljö”. Handlingsplanen för kemikalier i Skåne syftar till att mobilisera och stärka det gemensamma skånska arbetet för en giftfri miljö som bidrar till att kemikaliers negativa påverkan på miljö och människa minskar. Handlingsplanen ska vara både inspirerande och vägledande för skånska aktörer och bidra till att kartlägga hur de skånska aktörernas resurser kan användas på ett sådant sätt att man jobbar mot samma mål men med olika fokus.

Region Skåne har med stöd av en projektgrupp bestående av Länsstyrelsen och kommunerna Lund, Helsingborg, Malmö, Eslöv, Kristianstad identifierat vilka insatser som främst efterfrågas av skånska aktörer för att uppnå en giftfri miljö. Region Skåne gav IVL Svenska Miljöinstitutet i uppdrag att utreda ett möjligt ramverk. En workshop arrangerades den 13 maj 2016 där en bredare krets av aktörer medverkade för att diskutera vilka fokusområden som behöver prioriteras i det fortsatta arbetet.

För att minska kemikaliers påverkan fokuserar handlingsplanen på helheten för konsumtions- och produktionsmönster snarare än enskilda kemikalier. Handlingsplanen lyfter fram fem prioriterade insatsområden. Hänsyn har tagits till ovanstående underlag när förslag till prioriterade insatsområden arbetats fram.

Efter att politiska beslut tagits för handlingsplanen är målsättningen att arbetet påbörjas med att upprätta årliga aktivitetsplaner i samverkan med kommuner, länsstyrelsen, företag inklusive branschorganisationer, akademien och ideella sektorn. Underlaget från workshopen är ett första steg mot detta och kan användas för att utvecklas vidare mot gemensamma ställningstaganden i frågan.

Avgränsningar

I miljöstrategiskt program för Region Skåne finns inga specifika mål för kemikaliefrågan eller en Giftfri miljö. Dock har Region Skånes miljövårdsfond genom åren stöttat ett antal projekt, t.ex. det pågående projektet Giftsamverkan Skåne som nämns nedan. Handlingsplanen för kemikalier tar i övrigt inte upp sådant miljöstrategiskt arbete som redan hanteras och som pågår inom sakområdena läkemedel, livsmedel och folkhälsa. Handlingsplanen omfattar inte heller det lagstiftade tillsynsarbete som Länsstyrelsen och kommunerna har ansvar för.

Föreslagna insatsområden

Följande prioriterade insatsområden föreslås ingå i handlingsplanen för kemikalier i Skåne:

1. Innovativ upphandling hos kommuner och regionala aktörer med fokus på utfasning av farliga kemikalier

Regionalt nätverk för ökat kunskapsstöd vid upphandling.

Agera kunskapsbrygga mot företag som ska svara mot upphandlingskraven.

Den främsta målgruppen inom insatsområdet offentlig upphandling är tjänstemän som arbetar med upphandlingsfrågor samt berörda politiker. Det finns behov av ett regionalt nätverk för kunskapsstöd i upphandlingsprocessen.

En viktig del av handlingsplanen för kemikalier är att bidra till dialog mellan kommuner och näringslivsaktörer. För att krav som ställs vid upphandling ska få önskad effekt behöver man jobba resurseffektivt med uppföljning och dialog kring kraven hos leverantörer. Sådant arbete kan vara resurskrävande, och här har Region Skåne en viktig stödjande roll för samordning i upphandlingsfrågor.

Många företag agerar idag enbart utifrån lagstiftningskrav och det blir därför viktigt att vara extra tydlig med hur företagen själva ska kunna driva de upphandlingskrav som går utöver lagstiftning inom företagens egna underleverantörskedjor. Kunskapsåtgärder bör även riktas mot privata aktörer inom kommun- eller regionområdet.

Region Skåne ska bidra med kunskap från sin egen organisations utvecklingsarbete med innovativ upphandling och riktlinjer för utfasning av miljö- och hälsofarliga kemikalier.

Region Skåne ska stödja en ökad dialog och kunskapsutveckling mellan regionala aktörer som bidrar till effektivare upphandlingsmetoder med fokus på utfasning av miljö- och hälsofarliga kemikalier.

2. Kommunala kemikaliehandlingsplaner

Förtydliga och kraftsamla kring gemensamma mål och ambitioner.

Åtgärderna i de kommunala kemikalieplanerna påminner ofta om varandra, och återfinns många gånger i den nationella "Handlingsplan för en Giftfri vardag". Detta pekar på att man inspireras av varandra och av det nationella ramverket i arbetet.

Många åtgärder i de kommunala kemikalieplanerna har kombinerade värden i att både minska exponering för farliga kemikalier, men även att bilda opinion och att utbilda kring kemikaliefrågan. Detta är mycket positivt, och arbetet hos kommunerna kan stärkas ytterligare om man i högre grad förtydligar vad man primärt vill uppnå med åtgärderna man föreslår.

Flera kommuner i Sverige och i Skåne är redan långt framme och har utvecklat egna kemikaliehandlingsplaner. Andra kommuner är inte lika långt framme och hos dem finns ett

behov av ett generellt verktyg, en modell, för att ta fram egna kemikaliehandlingsplaner. Region Skåne stödjer redan idag ett nätverksinitiativ för kommunerna i Skåne "Giftsamverkan Skåne" och Länsstyrelsen samordnar Miljösamverkan Skåne, där kommuners kemikalieplaner har lyfts fram som en prioriterad fråga i det kommande arbetet. Dessa nätverk är viktiga att fortsätta med då samordningsvinster med "bench-marking" är många.

Region Skåne ska bidra till samverkan, kunskapsutbyte och kraftsamling kring kemikaliefrågan i skånska kommuner.

3. Resurseffektivisering

Kompetensutveckling för att integrera kemikaliekrav i målen för cirkulär ekonomi.

Den ekonomiska tillväxten för med sig ökad konsumtion och därigenom ökad resursanvändning. Allt vi konsumerar blir förr eller senare avfall, och mängden avfall i Sverige har nästan fördubblats de senaste 40 åren. Avfallstrappan, eller avfallshierarkin, är grunden i svensk avfallshantering. I avfallstrappan ingår följande steg: förebyggande, återanvändning, materialåtervinning, energiåtervinning och deponering. För att nå målsättningen med ett hållbart samhälle och en cirkulär ekonomi är det viktigt att vi rör oss uppåt i hierarkin.

Det viktigaste är naturligtvis att helt fasa ut miljö- och hälsofarliga kemikalier ur samhällssystemet. Det kemikalier som är svåra att ersätta och ändå ses som nödvändiga, måste ingå i slutna tekniska återvinningsloopar, så att de aldrig utgör fara för människor, natur och miljö.

Region Skåne ska bidra med ett kompletterande helhetsperspektiv för att integrera kemikaliekrav i målen för cirkulär ekonomi och därmed inspirera till nya åtgärder. För att nå dit behövs ökad kompetens kring de mål som finns kring cirkulär ekonomi och resurseffektivitet och dess koppling till utfasning av miljö- och hälsofarliga kemikalier.

Region Skåne ska bidra till att en dialog med näringslivet skapas, så att dessa aktörer är med och utvecklar de krav som kan komma kring ökade cirkulära affärsmodeller samt framtida tekniska lösningar för miljö- och hälsofarliga kemikalier.

4. Kunskapsuppbyggnad och forskningsinitiativ

Forskningsinitiativ och ökat kunskapsstöd.

Konsumenter efterfrågar i ökande grad stöd för att kunna göra hållbara val bland annat vad det gäller farliga kemikalier i varor. Miljömärkning vägleder konsumenten genom att den "översätter" komplexa situationer till enkla symboler. Exempel är Svanen, Bra Miljöval och EU Ecolabel. Dessa miljömärkningar ger en helhetsbedömning om varan är hållbar från ett miljöperspektiv samt förekomsten av farliga kemiska ämnen.

IVLs rapport visar att det är svårt att utvärdera effekterna av kommunernas åtgärder då det saknas ett nuläge vad gäller kemikalier i Skåne. Det finns ett stort intresse från forskningssektorn om kunskapshöjande insatser för att kartlägga ”problembilden” med kemikalier i Skåne.

Kemikalieinspektionens handlingsplan för Giftfri vardag trycker särskilt på att det behövs ett ökat samarbete mellan myndigheter och andra aktörer i samhället så som nätverk med myndigheter och forskare och dialoger med näringslivet. Nya stödinsatser riktade till specifika målgrupper kring relevanta teman behöver utvecklas såsom utbildning- och kommunikationsinsatser, gemensamma föreläsningar och konferenser. I Stockholm- och Västragötalandsregionen har regionala kunskapscentrum byggts upp.

Region Skåne ska i samverkan med universitet och lärosäten ta forskningsinitiativ för att kartlägga problembilden av miljö- och hälsofarliga kemikalier. Syftet är att underlätta framtida prioriteringar av insatser för utfasning av miljö- och hälsofarliga kemikalier. I detta arbete bör befintlig kunskap som finns om kemikalier och dess hälsopåverkan, inte minst inom Region Skåne, tas tillvara och implementeras.

Region Skåne ska utreda hur ett regionalt kunskapsstöd för utfasning av farliga kemikalier bör utformas.

5. Opinionsbildning och påverkansarbete

Bedriva opinionsbildning och aktiv påverkan nationellt och i EU.

En stor andel av våra varor och inköp är internationella. För att vara framgångsrika i ambitionen med att fasa ut farliga kemikalier behöver krav för t.ex. upphandling samordnas inte bara med svenska initiativ inom området men även med europeisk kemikalielagstiftning.

Region Skåne ska, i stark samverkan med andra aktörer i och utanför Skåne, vara en drivande aktör för att bedriva opinionsbildning och ett aktivt påverkansarbete nationellt såväl som internationellt för en aktiv utfasning av miljö- och hälsofarliga kemikalier.

Bakgrund

På uppdrag av regeringen har Kemikalieinspektionen tagit fram en handlingsplan för giftfri vardag – skydda barnen bättre, vilken ses som ett viktigt steg på nationell nivå för att uppnå miljö kvalitetsmålet ”Giftfri miljö”. I handlingsplanen konstaterar Kemikalieinspektionen att liksom många av de stora miljöproblem vi står inför, hänger vår utsatthet för kemikalier samman med våra konsumtions- och produktionsmönster. Klimatpåverkan och resursanvändning är exempel på två andra stora miljöproblem vilka Naturvårdsverket menar har stark koppling till just konsumtions- och produktionsmönster.

Enligt Kemikalieinspektionen används i samhället omkring 100 000 olika kemiska ämnen. Produktionen av kemikalier har ökat dramatiskt de senaste 50 åren, från omkring 7 miljoner ton per år till över 400 miljoner ton årligen världen över. Det finns i nuläget inget som tyder på att produktionen av kemikalier kommer att minska inom en nära framtid.

Kemiska ämnen finns i det mesta i vår omgivning och kan innebära risker och orsaka skador, både på vår miljö och på vår hälsa. Kunskapen om kemikaliers effekt på miljö och människa ökar ständigt och man vet numera att kemikalier kan vara alltifrån akut giftiga och allergiframkallande till cancerframkallande, hormonstörande, reproduktionsstörande, bioackumulerande och svårnedbrytbara. Viktigt att ta i beaktning är att barn och unga är extra känsliga för kemikalier, delvis beroende på att hjärnan, hormonsystemet och immunsystemet ännu inte är färdigutvecklade.

Kemikalieinspektionen har pekat ut ett antal utmaningar som är bra att arbeta med för att nå en ”Giftfri vardag”, och de är 1) farliga ämnen i varor är ett växande problem, 2) våra livsmedel och dricksvattnet behöver skyddas bättre, 3) barn och unga är särskilt känsliga för påverkan av kemikalier. De pekar även ut vikten av bättre kunskap om farliga kemikalier, att det är viktigt med tillsyn med helhetssyn och inte minst att det behövs mer än lagstiftning för att nå ”Giftfri vardag”.

Handlingsplaner för kemikalier i Sverige

Flera kommuner arbetar aktivt inom området Giftfri vardag, inte minst inom förskolan med åtgärder som ofta riktar sig mot att minska barns exponering för farliga ämnen, men även mot andra delar av samhället och miljön.

Göteborgs stad och Stockholms stad är två kommuner som 2014 började arbeta utifrån framtagna kemikalieplaner. I de båda kemikalieplanerna ligger ett särskilt fokus på barns vardag. Prioriterade insatsområden som känns igen i de två planerna är bland annat kemikaliekrav i upphandling samt utfasning av farliga kemikalier.

I både Göteborgs stad och Stockholms stad prioriterar man att inrätta en stödfunktion för arbetet med kemikalieplanen, Kemikalieråd i Göteborgs stad och Kemikaliecentrum i Stockholms stad. I Stockholms stad lyfts även kemikaliekommunikation upp gentemot bland annat konsumenter, med särskilt fokus på föräldrar.

Exempel på andra handlingsplaner för kemikalier som återfunnits i denna studie är från Malmö Stad, Västerås Stad, Karlstads kommun, Solna Stad, Jönköpings kommun, Karlskoga kommun och Järfälla kommun. Arbete att ta fram kemikalieplaner pågår även inom t.ex. Helsingborgs stad, Södertälje kommun och Katrineholms kommun.

Handlingsplaner med inriktning mot kemikalier har även tagits fram på regional nivå. Västra Götalandsregionen har tagit fram en Kemikaliestrategi med åtgärdsplan vars inriktning studerats i detta arbete. De områden som prioriteras i handlingsplanen har ett tydligt fokus på just konsumtions- och produktionsmönster. Prioriterade områden är bland annat utveckling av affärssystem samt inventerings-, utbildnings- och produktregisteråtgärder.

Kemikalieplanerna innehåller en stor bredd av åtgärder, riktade mot allt från upphandlingsenheter till praktiska anvisningar för allmän personal inom förskolan. Vissa av planerna är mer tydliga än andra med ansvaret för att genomföra respektive åtgärd fördelade till en särskild förvaltning eller enhet. Förverkligandet av planen bör till stor del bygga på tydlighet/specifikation av kraven och tydlighet i vem som ansvarar för att förverkliga det, för att implementeringsarbetet ska bli effektivt. De som åtgärderna är inriktade mot eller som berörs av dem kommer i vissa fall inte själva att kunna använda planen i sitt arbete, t.ex. förskolepersonal. Därför är det viktigt att kunskapsspridningen inom planerna fungerar.